

*”Dit voortijds arme land,
ontwoekerd aan de heide”*

Grepen uit de geschiedenis van het dorp Kootstertille (1)

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost,
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen,
tel. 0511-541920.

”Men ziet hier prachtige boerderijen, die naast elkander aan den zeer gezelligen weg staan, alle met breede hiemingen en diepe hoven. Alles naar eisch aangelegd en beplant. Op een handwijzer stond te lezen: Drogeham 18 minuten, Buitenpost 1 uur en 15 minuten”. Dit schreef de journalist Jacob Hepkema rond het jaar 1900. Kooten (nu Kootstertille) en Drogeham kwamen als één parochie voor in het Munsterse Dekenaatsregister, dat van voor 1441 dateert. Kooten werd daarin ”Westerham” genoemd en Drogeham ”Asterham”. In nog oudere tijden moeten deze onderdelen zijn geweest van de zeer uitgestrekte moeder-parochie Augustinusga. Westerham schoof in de 14e en 15e eeuw langzaam in westelijke richting op en kreeg toen de naam ”Cottum”. Deze naam zou komen van de kleine boertjes de ”kotters” die er woonden. Dat deze boeren weinig land gebruikten en het arm hadden blijkt uit de lage belastingaanslag van het jaar 1530 voor het dorp Cooten. Als grondslag voor de ”Jaartax” gold de opbrengst van het land en deze was aanmerkelijk lager dan die van de omliggende dorpen.

De vroegste kerkgebouwen

De eerste kerk van Kooten stond er waarschijnlijk al rond het jaar 1200. We kennen de plaats waar hij heeft gestaan, nl. aan de zuidzijde van de Alde Dyk op de grens van de zandgrond en het vroegere moeras. Bij het gebouw was een kerkhof en een klokkenhuis. Op dit terrein werden destijds brokjes tufsteen en schelpen gevonden. De tweede kerk van Kooten werd gebouwd op de plek waar nu het kerkhof aan de Tillebuorren ligt. Een verhoging van het terrein is nog duidelijk waar te nemen en bij graafwerkzaamheden stuit men nog geregeld op zogenaamde "kloostermoppen" of "alde friezen". J. Stellingwerf maakte in 1722 een tekening van de kerk, die hierbij is afgebeeld. Wanneer het gebouw tot stand kwam is niet exact aan te geven, maar waarschijnlijk was dit ruim voor de kerkhervorming in 1517. Deze kerk heeft het meer dan drieënhalve eeuw volgehouden, want de volgende werd eerst in 1878 gebouwd.

Drie kerkgebouwen binnen 25 jaar

Bij zijn bezoek aan Kooten door genoemde Hepkema schreef hij: "Van de kerk (dat was dus de huidige) werd gezegd" "dit is de derde al in de laatste 25 jaar tengevolge verdeeldheid in de kerkelijke gemeente". Naar aanleiding van deze uitspraak gaat men zich afvragen hoe dit mogelijk was. In het boek "In en om de kerk van Kootertille" wordt door ds. C. Glashouwer ons uitvoerig uit de doeken gedaan hoe een en ander is verlopen. Volgens deze schrijver was de oorzaak van de twist waarschijnlijk een ordinaire ruzie tussen twee buurtschappen. Wanneer men oude kaarten van het dorp Kooten raadpleegt, is te zien dat rond de Kootertille (de brug over het Caspar de Roblesdiep) een woonkern was. Tussen de bewoners van deze buurtschap en de rest van het dorp Kooten schijnt er jarenlang een zekere strijd om de macht op kerkelijk terrein te hebben bestaan.

De verschillen in stand en kerkelijke richting zouden niet een belangrijke rol hebben gespeeld.

De tegenstellingen tussen deze beide kampen liepen dwars door de kerkelijke bestuurscolleges heen. De partijen waren het er wel over eens dat er hoog nodig een nieuwe kerk moest komen, maar over de plaats kon men het niet eens worden. In 1878 hadden de "Kootsters" in de kerkvoogdij de macht en dit college besloot, zonder de kerkenraad er in te kennen, een nieuwe kerk te laten bouwen aan de huidige straat "De Koaten". In hetzelfde jaar werd het gebouw nog in gebruik genomen. "De fraaie kerk in Duitschen stijl" stond op de plek van de schuur tegenover taxibedrijf Waaksma. De kosten van de bouw zouden ongeveer f 20.000 hebben bedragen. Bij de kerk stond ook een toren. Slechts vijf jaar later, in 1882, was er een nieuw college van kerkvoogden, waarin de andere partij (we zullen ze maar de "Tilsters" noemen) het voor het zeggen hadden. Meteen werd besloten om het nog nieuwe gebouw aan De Koaten te laten afbreken en een nieuwe kerk (de huidige) te laten zetten aan de Tillebuorren. De totale kosten hiervan waren ruim f 10.000. Wat een kapitaalvernietiging

in een crisistijd. Het was een arme tijd met veel werkloosheid. De kerkvoogdij zat echter goed bij kas. Men had een grote som geld gebeurd door de verkoop van land dat nodig was voor de verbreding van het kanaal.

Het huidige kerkgebouw

Over de ingebruikneming van de kerk in 1883 komt in de notulen van de kerkenraad o.a. de volgende zin voor: "Het kerkgebouw was bij die gelegenheid zeer gevuld, maar de Kootsters schitterden helaas door hunne afwezigheid en de oneenigheid over de plaatsing der kerk tusschen Kooten en Kootertille blijft bestaan". Het voorgaande tekent wel de verhouding tussen de beide partijen. In de loop der jaren zal het wel weer beter zijn geworden, maar dat vermeldt de historie niet. Bij de bouw van de kerk werden boven de ingang twee gedenkstenen aangebracht. Op de eerste steen stond: "Deze kerk is hier gebouwd, Op fundamenten wel vertrouwd, Daarom ben ik hier getreen, Om te leggen den eersten steen. J.P. Wijma, 3 augustus 1882, onder administratie van Kerkvoogden H.H. Tjeerdsma, Klaas Douma en J.P. Douma". De tweede steen bevatte de inscriptie: "Onder medewerking van Notabelen J.E. Postma, J.H. Tadema, L.J. Brandsma en T.S. de Haan, 3 augustus 1882". Genoemde heren lieten dus wel duidelijk blijken dat door hun besluit de kerk was tot stand gekomen en dit moest het nageslacht nog kunnen nalezen. Maar helaas, de volgende generatie was weinig trots op dit beleid. Omstreeks 1915 werden de stenen weggebroken. Een bepaald eervolle nieuwe plaats kregen ze echter niet. De ene steen ging dienst doen als bodem van de waterput achter de kerk en de andere ging een nieuw leven leiden in de stoep van een woonhuis. Voor de beide stenen kwam één memoriesteen in de plaats, waarop alleen het bouwjaar "1882" staat vermeld. Deze steen (dus zonder namen) is nu nog boven de ingang aanwezig.

In de kerk hangen twee twaalfarmige kronen uit de 17e eeuw. De reeds eerdergenoemde journalist Hepkema had bij zijn bezoek aan het dorp rond 1900 weinig lof voor de buitenkant van de toen nog nieuwe kerk. "De gekleurde sierstenen in den voorgevel hebben hun schoon reeds afgelegd en dienen niet meer tot ver-, maar tot ontsiering. Ook op het voeg- en metselwerk valt niet te roemen".

Schooldienaar Hendrik Reids

Aan de Rykswei 2 onder Kootertille staat nog een karakteristiek huisje met een riet gekapt dak. Op het nokanker staan de initialen aangegeven van de bouwers Hendrik Reids en Klaaske Oeges (H.R. en K.O.). Zij trouwden op 11 november 1759 te Twijzel. Het lijkt er veel op dat deze Hendrik Reids van 1783 tot 1803 "schooldienaar" te Kooten is geweest. In het kerkarchief moet nog een soort benoemingsbrief aanwezig zijn. De tekst van het eerste deel is als volgt: "Acte bepaald op de 7e Meij 1801, in de kerk van de Kooten, door de ingesetenen van denselven dorpe, omtrent het schoolhouden, tractement en verdere annexen deezen aangaande: alsmeede omtrent de kerkedienst etc., bepaald van jaar tot jaar en dat provisioneel tot nader bepaling toe. De ingesetenen van den dorpe Cooten, wettig geconvoceerd in de dorpskerk aldaar, hebben goedgevonden, omtrent de dienst van de schoolhouder te bepalen het navolgende:

1e de thans fungerende schooldienaar Hendrik Reids zal verplicht zijn het geheele jaar door school te houden exemt twee vacantiën, vallende de eerste vrijdag in julij gedurende drie weken, - en de tweede van Kerstij tot Nieuwjaar, - verders zal deselve vrij zijn van schoolhouden alle de laatste Saturdayn in iedere maand.

2e voor welke bovenstaande dienst de opgedagte schoolhouder zal genieten 's jaars tagtig Carolusgulden".

Verder werd bepaald dat het schoolgeld (een stuiver per maand per kind) aan de schoolhouder toekwam. In dezelfde akte staat te lezen dat de "de thans fungerende voorzinger Jurjen Jans, zal verplicht zijn ten allen tijde wanneer in de Kooten gepredikt wordt, in de kerk voor te leeren zingen volgens gebruik en daar voor genieten 's jaars twintig Carolusgulden".

Vergeleken met de beloning van de "schooldienaar" kreeg de "voorzinger" dus niet slecht betaald voor zijn inspanningen. Een dochter van Hendrik Reids, geboren in 1763, nam in 1811 de achternaam Westra aan. Zij was toen weduwe van Foppe Tjerks.

Onderwijzer Jan Taekes Jansma

Met ingang van 1 september 1839 kwam er een grote verandering. De nieuw benoemde onderwijzer, genaamd Jan Taekes Jansma, werd niet langer door de kerk betaald maar door het gemeentebestuur. We kunnen nu wel vaststellen dat per genoemde datum de openbare school in het dorp van start is gegaan. Ook werd er in 1839 een nieuwe school en een schoolmeesterswoning gebouwd. Merkwaardig genoeg kwamen de kosten van in totaal f 2300,- uit de kas van de kerkvoogdij. Nog vele jaren betaalde de kerkvoogdij het onderhoud van school en woning en verder nog de turf voor de verwarming. Daarnaast gaf de kerk tot zeker 1881 nog een bijdrage voor het salaris van het onderwijzend personeel. Hier was dus sprake van een subsidie van de kerk aan de burgerlijke gemeente. De kerk kon dit doen op grond van een resolutie van de staten van Friesland uit 1581. Hierin kunnen we lezen dat de kerkegoederen bestemd zijn tot het voortgang hebben van de "ware Gereformeerde religie en andere vrome doeleinden". Blijkbaar werd het onderwijs hiertoe gerekend. Een Leerplichtwet was er nog niet. Jansma heeft 32 jaar aan de school in Kooten gewerkt. In 1870 kwam zijn zoon Taek te overlijden. In het begraafboek werd hiervan het volgende genoteerd: "Overleden op 29 juli 1870 Taek Janszoon Jansma. Zij treurende vrienden hebben hem uit het huis van zijn aardse vader gebracht naar het graf, de ingang tot het huis van zijn Eeuwige vader. Zoon van de onderwijzer alhier, oud bijna 23 jaren. Enige zoon, lieveling van zijn vader, jongeman van wie men het hoogste mocht verwachten, van een zeer goede inborst al was hij heel erg verlegen. Dit jaar was hij tot het onderwijzersexamen toegelaten, maar nadat zijn linker knie was geamputeerd is hij tenslotte gestorven in het ziekenhuis te Groningen". Een jaar later stierf vader Jansma. De predikant die hem begroef noemde hem de "raadsman van heel Kooten. Een respectabel mens, betrouwbaar en in vele dingen een goed voorbeeld. Een man die scherp van geest was doch wiens voornaamste slechte eigenschap een sterke drang naar bezit was". Er waren dus nog meer slechte eigenschappen dan de enige genoemde.

Kleine industrie in de 18e eeuw

Een bewijs dat rond 1789 bij "de Cootstertille" (brug over het Kolonelsdiep) al kleine industriële woonden kunnen we vinden in de Weesboeken, die zijn te raadplegen in het ryksargyf te Leeuwarden. Hier woonden destijds een zekere Leffert Teunis, meester brouwer (bierbrouwer), Riemer Alles, meester gortmaker en coopman en verder nog Louw Clases, distallateur (jeneverstoker) en coopman. De beide

laatsten taxeren dan het bezit van Leffert Teunis, die "wegens hoge ouderdom, sig niet in staat bevindt, de brouwerijen en de affairen en costwinnige langer te beraden". liet werd er dus niet beter op met onze Leffert. "De huisinge en schuire met het brouwhuis, zamt hovinge, cum annexis bij Cootstertille" werden getaxeerd op 775 car. gulden terwijl de "inboelen en huisgeraden" werden geschat door twee "coopvrouwen". Onder de akte staan de handtekeningen van de taxateurs, maar Leffert Teunis was niet meer in staat te tekenen. Hij zette alleen een letter T op papier. Daarom plaatste men onder het document de volgende zin: "Dit is Leffert Teunis selfs gesette merk, die wegens swakheid niet in staat was beter te schrijven".

Riemer Alles was dus gortmaker. Een beroep dat in de 18e en 19e eeuw veel meer voor kwam. Het waren molenaars die gerst lieten pellen tot gort. Gort werd toen nog veel gegeten. Louw Clases was een vermogend man. Ritske Binderts Kloosterman en hij waren in 1809 de hoogste aangeslagenen in een door Napoleon opgelegde extra belasting. Beiden moesten 50 car. gulden betalen. Waarschijnlijk waren Riemer en Louw neven van elkaar, want ze namen in 1811 beide de achternaam "Gorter" aan. Deze naam zal zijn ontleend aan het beroep van gortmaker. Leden van de familie Gorter zullen we nog meer tegenkomen in dit artikel.

"Altijd Puike Kwaliteit"

Het dorp kreeg in 1890 een stoomzuivelfabriek "De Hoop", die de eerste in Achtkarspelen was. Een jaar later zouden Lutjepost en Surhuisterveen volgen. Veel dorpen kregen in deze tijd een zuivelfabriek. In de fabriek te Kooten stond een stoommachine met een vermogen van 4 p.k. Het personeel bestond uit 4 arbeiders en een jongen. Eigenaars waren Jan de Boer en Botte Bosma. In latere jaren was Dorhout directeur van de fabriek.

Deze krant schreef omstreeks 1910 wat het "fabriekswezen" betrof de buurtschap Kootstertille in Achtkarspelen bovenaan stond. Er was destijds een scheepswerf van J. van der Werf, een cichoreidrogerij van Jan Bos en een oliemolen van Pieter Eldering. Verder was aan de Kamminga's Reed nog te vinden de grutterij en door een paard bewogen mosterdmolen van Albert Pieter Kamminga. Deze maakte reclame voor de mosterd met zijn initialen A.P.K. ("Altijd Puike Kwaliteit").

Begraafboek met levensschetsen

Dr. J. Reitsma, predikant in de periode 1868-1878 van de Hervormde gemeente te Kooten, schreef een korte levensschets van alle overledenen, die op het kerkhof tegenover de huidige kerk werden begraven. De in een begraafboek opgeschreven bijzonderheden waren niet altijd zo positief. Er werden ook wel eens minder goede eigenschappen genoteerd. De dominee realiseerde zich wel dat dit voor de familieleden van de overledene niet altijd zo leuk zou zijn. Maar daar had hij iets op gevonden. Om te voorkomen dat iedereen zou kunnen lezen wat hij schreef, deed hij dit voor een deel in het Latijn. Het begraafboek werd van een inleiding voorzien, waar boven in sierlijke letters staat geschreven: "Van het werk des doods en den oogst der eeuwigheid

in de gemeente te Kooten". Enige zinnen: "Dewijl na den dood de herinnering aan verreweg de meesten al zeer spoedig in vergetelheid is geraakt, zoodat na eenigen tijd zelfs ook de geringste sporen van hun bestaan ten eenemale zijn uitgewischt - zoo is het niet onbelangrijk een register aan te houden van de offers aan de graven. De zucht vervliegt, de traan verdampst, de tijd rolt voort, de rouw wordt eindelijk afgelegd. Ook de rouwdrager gaat henen langs den weg zijner vaderen en dan zwijgt het graf". De sterfdatum noemde Reitsma "de Datum des Oogstes". Om een indruk te geven van de notities volgen hierna een aantal:

- "Overleden op 28 juni 1870 en begraven op 2 juli - Ete Geerts Boersma, man van Tjitske Louwsdochter Gorter. Hij was te Kooten geboren op 3 september 1795, lidmaat, administrerend kerkvoogd, boer en landbezitter, oud bijna 75 jaar. Een zeer eerbiedwaardige grijsaard, voorganger in al het goede, wiens nagedachtenis men moet eren. Bij zijn volle verstand heeft hij afscheid genomen van een leven dat gesierd werd door die waarachtige vroomheid, voor wie het liefhebben van God en de mensen de hoogste wet toeschijnt. Moge hij rusten in vrede".

- "Overleden op 28 november en begraven op 3 december 1873, Antje Willems Leegsma, geboren te Twijzel in 1807, vrouw van Gerlof Jelles Kootstra, aan den Eestruimerweg in Opperkooten, ruim 66 jaar oud, na een huwelijk van 39 jaar. Een eerlijk vrouwtje. Als het geloof der Christenen inhoudt, dat men zonder vlek of rimpel leeft, dan is zij een Christin geweest". Van een andere overleden vrouw werd opgeschreven: "Een eerlijke huisvrouw en hardwerkend, maar bekrompen van geest. Zij bezweek op het strenge bevel van de dood: "Rust nu van uw arbeid".

Verdronken op het Bergumermeer

Bij een bezoek van de oude begraafplaats aan de Tillebuorren viel het oog op de grafsteen van Sytske Jacobs van der Ploeg. Hierop staat vermeld dat zij is verdronken op het Bergumermeer. Dan rijst de vraag: "Hoe zou dit zijn gebeurd, was hier destijds misschien een scheepsramp?" Toevallig werd de bedracht ontdekt in een artikel van Ds. A. Sieders, geplaatst in een plaatselijk erkblad van maart/april 1977. De pretikant schreef hierover het volgende:

Zo gebeurde het op 11 december

1890, dat het 16-jarige meisje Sytske Jacobs van der Ploeg, zeer tegen haar zin, moest gaan schaatsenrijden met een paar leeftijdsgenootjes. Ook al was er een waarschuwing bekend gemaakt dat het Bergumermeer gevaarlijk was voor schaatsenrijden, ging ze toch over het meer terug. Het meisje kwam in een wak en verdronk. De moeder die sterk had aangedrongen dat het meisje mee zou gaan, was wanhopig dat zij er nooit meer van hersteld. Tot haar dood heeft zij nooit meer van huis willen gaan. Sytske was een dochter van Jacob Foppes van der Ploeg (1846 -1903) en van Aletta Taedes van der Werff (1846 -1913). Haar broer Foppe, die ook bij de schaatspartij aanwezig was geweest, leefde van 1872-1962. In het voorjaar van 1891 werd ter herinnering aan het droevig verscheiden van de familie een boom geplant (een treurbeuk) op het erf van de familie van der Ploeg. De boom staat er nog steeds, ook al is hij door de verbreding van de weg, buiten het erf van de boerderij terecht gekomen. Wie van Twijzel af de weg naar Kootstertille afrijdt, ziet de boom voor het huis van de familie van der Graaf, aan De Koaten 41, aan de rechterkant van de weg. De oude boerderij van de familie van der Ploeg is er niet meer, er werd al lang geleden een nieuwe voor in de plaats gezet". De boom nu (in het jaar 2000) is de treurbeuk nog aanwezig in de berm van de weg. Volgens de heer F. de Graaf, die de familie is van de boerderij en met de geschiedenis op de hoogte was, zijn er mensen geweest om de boom te rooien, maar dit is op verzoek van de eigenaar niet doorgegaan. Deze persoon is familie van het verdronken meisje en vond het belangrijk dat de treurbeuk behouden bleef ter nagedachtenis aan de trieste gebeurtenis. Volgens het artikel van Ds. Sieders hebben de beuken op het kerkhof van Twijzel duidelijk de functie om rouw te drukken over de gestorvenen die er begraven liggen. Bij de Hervormingskerk in Kootstertille staan ook beuken, maar die zijn alleen voor het meisje geplant.

rdt vervolgd)

tweede en tevens laatste aflevering van de geschiedenis van Kootstertille over ongeveer vier weken in dit nummer worden geplaatst.

Deze kerk, afgebroken rond 1878, heeft ruim drie eeuwen gestaan op de plek waar nu het oude kerkhof aan de Tillebuorren ligt. (Tekening J. Stellingwerf)

4. KOTEN, ook een dorp van middelbaaren omtrek, bevat 25 steindraagende plaatsen. Hier is eene kerk zonder toren, en de huizen staan langs den rydweg, die mede zeer vermaakelyk in 't geboomte ligt, loopende van de Kootster tille af tot aan den Kootster molen, by Kaale Beintum. Hier onder behoort mede Opperkoten, ten Westen van den molen gelegen, mede eene zeer vermaakelyk gebouwde buurt, midden in lommerryke dreeven en bouwlanden, die zich ten Noordwesten, over 't zogenoemde Wildpad, uitstrekken tot aan de Kuikhornster tille, alwaar ook nog veele huizen staan, die mede onder Koten behooren. Men vindt hier thans weinig heidveld of weilanden, zynde het byna alles bouwland wat men hier ziet.

Uit: "Tegenwoordige Staat van Friesland" (1785)

Recente opname van de in 1883 gebouwde Hervormde kerk aan de Tillebuoren. (Foto: D.R. Wildeboer)

Het vroegere interieur van de Herv. kerk. Na de modernisering in 1965 verdwenen onder meer de banken en kwamen er stoelen voor in de plaats. (Uit "Drogeham en Kootstertille in oude ansichten", door Ds. A. Sieders)

Aan de Mounestrijtte staat nog het gebouw van de voormalige zuivelfabriek "De Hoop", gebouwd in 1890. (Foto: D.R. Wildeboer)

Recente foto van een karakteristiek huis aan de Rykswei onder Kootstertille. Op het 18 eeuwse nokanker staan de voorletters van de bouwers H.R. en K.O. In oude tijden heeft het pand ook als café dienst gedaan. (Foto: D.R. Wildeboer)

Treurbeuk aan De Koaten, geplant ter nagedachtenis in verband met het verdringen van Sytske Jacobs van der Ploeg in 1890. (Foto: D.R. Wildeboer)

*'Dit voortijds arme land,
ontwoekerd aan de heide'*

Grepen uit de geschiedenis van het dorp Kootstertille (deel II)

Door Dirk R. Wildeboer te Buitenpost
secretaris van de Stichting Oud-Achtkarspelen,
tel. 0511-541920

Wij gaan nu verder met het tweede en tevens laatste deel over de geschiedenis van het dorp Kootstertille, dat nog tot 1959 de naam Kooten droeg. Voor de belangstellenden in oude namen is een lijst van belastingbetalers opgenomen, die in 1885 in het dorp woonden.

Een foto uit het verleden, de oude cichoreidrogerij van de heer Jan Bos. Op de plaats van de schuur stond later de brandstoffenloods van de heer Bies. Rechts (met de Friese muts) mevrouw Bos. Midden op de foto (met schop in de hand) is lytse Bindert Douma te zien, koster van de Hervormde kerk (uit: "Drogeham en Kootstertille in oude ansichten". door Ds. A. Sieders).

Klok

Voor het dorp Kooten werd in 1759 een nieuwe klok gegoten. Deze werd destijds geplaatst in het (later afgebroken) klokhuis op het oude kerkhof aan de Tillebuorren en hangt nu in de huidige toren. Het opschrift luidt:

"Ik nodig al die vrees den Heer/Tot Christus dienst dien Hemelkoning/En sla een naer geluyt wanneer/De mensch verlaat deze aardsche wooning".

In sierlijken stonden de namen van een kerkvoogd, de predikant en de grietman van Achtkarspelen. Antie Feikes was in 1778 de vaste klokkluidster en kreeg hiervoor 20 car.gulden. Voor het luiden van de klok waren vaste tijdstippen bepaald.

In de regel was dit 's morgens om 4 uur, dan 8 uur, 12 uur en 6 uur. Op zondag moest het volk voor de kerkdiensten worden opgeroepen en voor alle bijeenkomsten die bijna altijd in de kerk plaats vonden. Tijdens het klokkluiderschap van Antie Feikes werd er een nieuw klokhuis gebouwd. De kosten bedroegen 700 car.gulden voor de bouwers. Een bedrag van 4 car.gulden en 7 stuivers was nodig "wegens jenever en morgensoopje voor de arbeiders aan 't klokhuis en hangen der klok". Bij dergelijke gebeurtenissen was altijd sterke drank in het spel. Verder was er nog een aantal kleine kosten, zoals de keuring van "'t klokhuis-hout" en er moest iemand naar Oostermeer reizen om informatie in te winnen over de "klokksongel".

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kregen onze bezetters, om de oorlog verder te winnen, grote behoefte aan grondstoffen voor het maken van munitie. Men kwam op het idee om de klokken in Nederland uit de torens te roven en naar de smeltovens in Duitsland te brengen. Op 23 maart 1944 werd de 980 kg zware klok in Kooten uit de kerktoren gehaald en weggevoerd. Gelukkig kwam het bronzen gevaarte met nog ongeveer 200 exemplaren na de bevrijding in 1945 weer terug. Onze oosterburen waren er niet aan toegekomen om ze te smelten, omdat de oorlog al eerder was afgelopen. Helaas verdwenen vele andere klokken, waaronder die van Twijzel, voor altijd.

Ondanks de "nadelige werkselen" ging de klok weer luiden

In 1820 kwam er een verzoek binnen bij de kerkvoogden te Kooten van Jan Sjoukes Tadema en zijn vrouw Wietske Reinders, die een boerderij hadden in het dorp, om tot nader order de klok

niet meer te laten luiden. Als reden werd aangevoerd: "den slechten staat der gezondheid van den requesstranten inwonende nicht Cornelia van den Bell". Het echtpaar Tadema was van mening dat het luiden van de klok in de nabijheid van hun woning "nadelige werkselen" had op het zwakke zenuwgestel van Cornelia. Omdat in die tijd het bestuur van de grietenij over dergelijke zaken nog zeggenschap had, kwam de zaak ook bij dit college terecht. Vervolgens gingen grietman en assessoren van Achtkarspelen bij gedeputeerde staten van Friesland advies vragen over deze aangelegenheid. In dit rapport staat onder meer te lezen dat de klok geruime tijd niet had geluid vanwege de slechte gezondheid van Cornelia van den Bell en dat de ingezetenen van Kooten wel bereid waren zich dit ongerief te getroosten, omdat beterschap van de jonge vrouw werd verwacht. Maar helaas bleef het herstel uit.

"De ongelukkigen toestand van de Lijderes bleef gelijk. De meesten en wel de voornaamste ingezetenen van Kooten verlangden nu sterk dat de klok in de Kooten wederom zou worden geluid volgens gebruik". Blijkbaar wogen de belangen van de voornaamste ingezetenen zwaarder, dan die van de minder belangrijke inwoners. Maar, nu 180 jaar geleden, was het kennelijk heel normaal om dit zo te schrijven.

Verder kunnen we in het stuk lezen dat de heer en mevrouw Tadema van oordeel waren dat de inwoners van Kooten zich wel konden regelen naar het luiden op de bekende vaste tijden van de klokken van de omliggende dorpen. Het grietenijbestuur bracht hiertegen in dat dit klokgelui niet overal in Kooten kon worden gehoord en stelde verder dat het "niet luiden van de klok strijdig was met het geroef der Ingezetenen". Tenslotte werd meegedeeld dat "het luiden der klok in de Kooten niet kon worden uitgesteld tot dat hetzelfde geenen nadeeligen invloed meer op het gestel van Cornelia van den Bell zou hebben". Gezien het bovenstaande, kunnen we wel aannemen dat de klok in Kooten weer op de vaste tijden is gaan luiden. Er kon niet worden gewacht op het herstel van de zieke. Hoe ging het verder met Cornelia? Toen zij in 1820 last had van het klokgelui bij haar oom en tante aan de Tillebuorren was zij 19 jaar. Hierna heeft zij nog 40 jaar geleefd, want op 4 juni 1860 stierf Cornelia H. van den Bell op 59-jarige leeftijd in haar woonplaats Augustinusga. Volgens de overlijdensakte was Ipendam in Noordholland de geboor-

29 Juni 1901

KOOTEN - "Naar we vernemen moet een oude vrouw onder Kooten bij 't passeeren van den eersten automobiel in de vorige week zoodanig door schrik en angst zijn bevangen geraakt, dat 't mensch geheel van zich zelf in een bermsloot terecht kwam en daar een paar uur heeft gelegen, voordat ze naar huis kon gaan.

Bij hare tehuiskomst deed ze een geheimzinnig verhaal aan hare huisgenooten over de vreeselijke ontmoeting, die ze had gehad, die ze nimmer weer begeerde te hebben, want ongetwijfeld moest volgens haar zeggen daarbij tooverij annex zijn".

Een nieuwsberichtje in dit blad uit Kooten van 1901.

teplaats. Op het gemeentehuis te Buitenpost werd haar overlijden aangegeven door Ete Geerts Boersma, 64 jaar en Oebele Minzes Vries, 51 jaar, beiden landbouwers te Kooten. De indruk wordt nu gewekt dat dit de armvoogden waren van het dorp Kooten, waarvan de overledene tot haar dood ondersteuning kan hebben gehad. Het was regel dat de rijkste boeren deze functie hadden. In Kooten behoorden deze landbouwers rond 1860 tot de meest vermogende personen. Het is heel goed mogelijk dat Cornelia vanwege haar zwakke gezondheid nimmer in staat is geweest in het eigen onderhoud te voorzien en dat zij door de armvoogdij van Kooten in Augustinusga onderdak was gebracht.

De inwoners van Kooten in 1885

Wie er woonden en wat hun beroepen en belastbare inkomens waren, kunnen we vinden op de lijst van de betalers van de gemeentelijke belasting, de z.g. hoofdelijke omslag. De namen zijn opgeschreven in de volgorde van de huisnummers. Melle Burema (nr. 5) de molenaar, woonde bij zijn molen in het buurtschap Kootstermolen en Ds. Nusselder (nr. 46) zat in de pastorie aan de Tillebuorren, die er nog staat. De nummers 66 en volgende zullen te vinden zijn geweest bij de brug over het kanaal. De hoogste aangeslagenen waren Foppe J. van der Ploeg, gevolgd door Minze O. Vries, wed. Ete G. Boersma en Geert E. Boersma. Op de lijst van belastingplichtigen staan diverse "landbouwers" met een jaarinkomen van minder dan f 100,-. Dit waren kennelijk personen die wat land in gebruik hadden en misschien wat vee hielden, maar voor het grootste deel de kost verdienden door bij anderen te werken. Hierdoor is te verklaren dat er maar één belastingplichtige als 'arbeider' werd geregistreerd. In feite zijn er dus veel meer geweest. Beroepen als blauwverver, olieslager en grutter komen nu niet meer voor.

Lijst van betalers van de gemeentelijke belasting over 1885 in het dorp Kooten (nu Kootstertille)

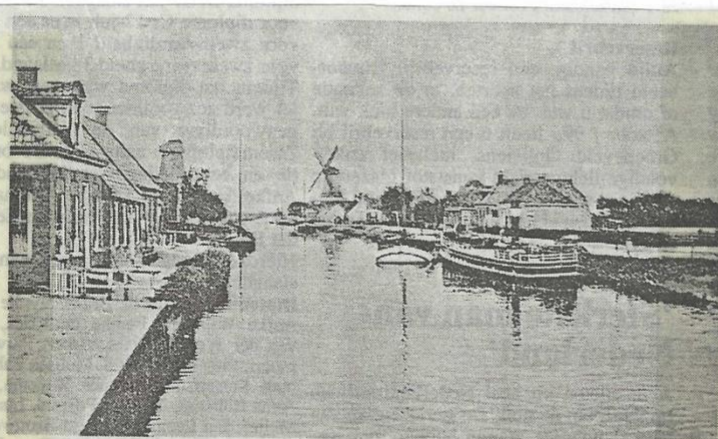
volgnr.: belastingschuldige, beroep

- 1 Romke F. Wiersma, landbouwer
- 2 Bindert B. Kloosterman, landbouwer
- 3 Gauke H. Kootstra, landbouwer
- 4 Wiebe L. de Jong, herbergier
- 5 Melle Burema, molenaar
- 6 Hendrik J. Henstra, winkelier
- 7 Tjeerd B. Kloosterman, landbouwer
- 8 wed. Sijtze H. Kootstra, geen
- 9 Binne S. Hulshoff, landbouwer
- 10 Jakob R. de Boer, landbouwer
- 11 wed. Hessel G. van der Kooi, geen
- 12 Hendrik H. Stikma, geen
- 13 Jan Hekstra, winkelier
- 14 Ritske F. van der Ploeg, landbouwer
- 15 Jakob F. van der Ploeg, landbouwer
- 16 Foppe J. van der Ploeg, landbouwer
- 17 Siebe P. Hoekstra, landbouwer
- 18 Jan A. Sietsema, landbouwer
- 19 Foppe R. Veenstra, landbouwer
- 20 Johannes F. Scheffer, wagenmaker
- 21 Bartele F. van der Ploeg, landbouwer
- 22 Hendrik H. Hellinga, landbouwer
- 23 Reinder Y. Kootstra, landbouwer
- 24 Minne P. Westra, landbouwer
- 25 Wijtze B. Reitsma, landbouwer
- 26 Geert B. Kloosterman, landbouwer
- 27 Jelle H. Kootstra, landbouwer

- 28 Geert S. Zijlstra, landbouwer
- 29 Hein Gietema, onderwijzer
- 30 Yde Bos, onderwijzer
- 31 Geert E. Boersma, landbouwer
- 32 wed. Ete G. Boersma, geen
- 33 Minze O. Vries, landbouwer
- 34 Sipke D. Hoeksema, blauwverver
- 35 Durk S. Hoeksema, blauwverver
- 36 Jan A. Wijma, winkelier
- 37 Hendrikus Bormans, winkelier
- 38 Harm P. Bos, timmerman
- 39 Lieuwe J. Brandsma, geen
- 40 Roel F. Rekker, slager
- 41 wed. Douwe K. Douma, geen
- 42 Bote F. Hamstra, arbeider
- 43 wed. Jelle A. Merkus, geen
- 44 Douwe C. Iest, landbouwer
- 45 Willem C. Zuidema, bakker
- 46 Frederik B. Nusselder, predikant
- 47 Willem C. Meijer, geen
- 48 Simon E. de Waard, kleermaker
- 49 Wiebe G. Wiersma, herbergier
- 50 Jacobus E. Postma, koperslager
- 51 Jan B. van der Leij, herbergier
- 52 wed. Pieter H. Hoekstra, geen
- 53 Klaas Douma, winkelier
- 54 Molle M. van der Werf, kuiper
- 55 Hielke J. Tadema, kapitein
- 56 Johannes P. Wijma, landbouwer
- 57 Jan P. van der Leest, koopman
- 58 Alle S. van der Wal, koopman
- 59 wed. Pieter J. Hulshoff, herbergier
- 60 wed. Hielke G. Kootstra, geen
- 61 Minne J. Posthumus, slager
- 62 Hein J. Kempenaar, koopman
- 63 Jan H. Tadema, geen
- 64 Jelle J. Tadema, grutter
- 65 Roelof W. Elderingh, olieslager
- 66 Joon M. van der Werf, schuitmaker
- 67 Harm P. van der Leest, molenaar
- 68 Hendrik P. Hoekstra, koopman
- 69 Bein P. Hoekstra, koopman
- 70 Jelle Kramer, winkelier
- 71 Antje Kramer, geen
- 72 wed. Gjalt van der Meer, geen
- 73 Durk G. Keuning, smid
- 74 Louw P. Sikkema, koopman
- 75 Binne A. Kooistra, schipper
- 76 Jakke Kramer, verver
- 77 Jacob L. Stienstra, geen
- 78 Wijtze B. Kimp, schoenmaker
- 79 Harmen Tjeerdsma, bakker
- 80 Klaas D. Gorter, geen
- 81 Saakje Gorter, geen
- 82 Sjoukje Gorter, geen

Klokkenstoel op de nieuwe begraafplaats aan de Alde Dyk. (foto D.R. Wildeboer)

Waar nu de Mounestrijtte is, liep vroeger het Kolonelsdiep. Rond 1914 is deze foto genomen vanaf de brug. Rechts de roggemolen van wed. P. Vries en links de reeds ontluisterde oliemolen van Eldering. In de vaart ligt het turfchip van Bies en de stoomboot van Kramer. (Uit: "Drogeham en Kootstertille in oude ansichten", door ds. A. Sieders).

Ontwikkeling van de bebouwing

Van oorsprong was Kooten een agrarisch wegdorp, dus met een lintbebouwing. De meeste boerderijen waren gelegen aan de westzijde van de weg, die nu de naam "De Koaten" draagt. Een tweede rij boerderijen in de buurtschap Opperkoaten, was gesitueerd aan een meer westelijk gelegen weg (Opperkoatsterwei). In de periode 1850 tot 1940 is de bebouwingsstructuur door de jaren heen niet wezenlijk veranderd. Zo nu en dan werd er iets bijgebouwd. In de loop der tijd kwam echter het accent van het dorp steeds meer en meer te liggen op de dichtere bebouwing rond de brug over het Prinses Margrietkanaal, de z.g. Kootstertille. Na de Tweede Wereldoorlog werd het Kolonelsdiep zuidoostwaarts verlegd om het dorp heen, als onderdeel van het nieuwe Prinses Margrietkanaal. In de doodlopende arm van het Kolonelsdiep ontstond toen een haven. Waar nu de Mounestrijtte is, liep vroeger het Kolonelsdiep. De doorgaande weg werd in zuidwestelijke richting verlegd. Toen de groei doorzette, maakte de bebouwing rond 1960 een 'overstapje' naar de westzijde van de Alde Dyk. Hier verrees toen een vrij grote woonwijk. In 1959 besloot de gemeenteraad van Achtkarspelen om de dorpsnaam Kooten te veranderen in die van Kootstertille.

"Nergenshuizen"

Van de schrijver Michel van der Plas (hij was ook dichter) kwam in 1962 een boek uit met de titel "Nergenshuizen, de achterkamers van Europa". Achter op het omslag van het boek staat geschreven: "Vanuit elf dorpen toont Michel van der Plas ons Europa's andere gezicht, een gezicht dat voor de meesten van ons nieuw is, maar interessant en zelfs ontroerend en dat waard is het nu te leren kennen". Voor het hoofdstuk over een dorp in Nederland, viel de keus op Kootstertille. De verhalen werden met een ironische ondertoon geschreven, zo ook dat van Kootstertille. Niet iedereen in deze regio was blij met de publicatie, die een indruk gaf over de situatie rond het jaar 1960.

"Harde woorden over en weer"

Ds. A.J. Hendriks, die in 1951 bij de Hervormde gemeente predikant was geworden, vertrok eind 1960 met zijn gezin naar Heerlen. Hier had hij een betrekking gekregen als leraar. Zijn prediking in Kootstertille was rechtzinnig getint. Hier kwam verzet tegen en om deze reden werd vanaf april 1956 eens per maand ten behoeve van de vrijzinnigen een tweede dienst gehouden. Het was de bedoeling dat men langzaam zou groeien naar één gemeente, maar dat verliep nog niet succesvol.

Michel van der Plas schreef hierover: "Nee, met de kerk is nog lang niet alles goed. Sinds een week heeft het dorp geen dominee meer. De predikant is ontmoedigd vertrokken. Hij heeft geprobeerd tussen vrijzinnigen en orthodoxen in te staan en men heeft het niet op prijs gesteld. Er zijn de laatste jaren over en weer harde woorden gevallen. De koster kan in het gebouw naast de kerk nog de blusen wijzen die dominee met de voorzittershamer in sloeg. En hij wordt niet opgevolgd. Er is geen geld voor. De aanslag van de kerkbelasting wordt eenvoudig kunstmatig te laag gehouden. De rijkste boerin betaalt slechts f. 25,- en de meeste boeren blijven daar nog ver onder. De verdwenen predikant heeft het niet gemakkelijk gehad. Hij preekte tenslotte voor nog geen tien mensen, had niet één catechisant".

"Flearmuzen en sulveren wyfkes"

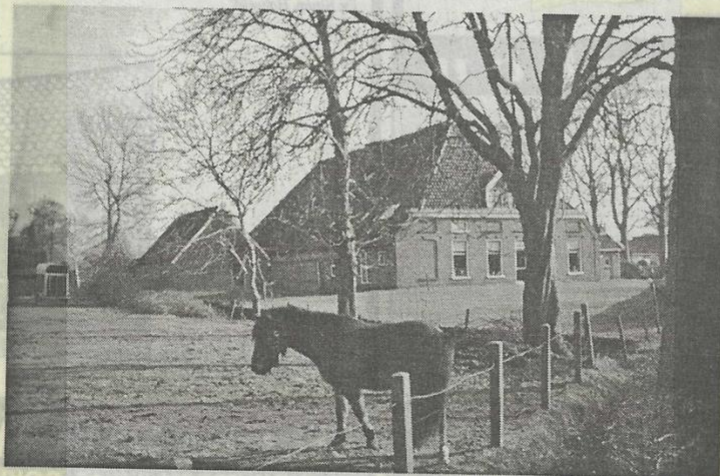
Van het hoofd van de openbare school, de heer Van der Meer, heeft Van der Plas veel informatie over het dorp en de bewoners gekregen. Tegenover de openbare school (de enige van het dorp) ligt de boerderij, die vereeuwigd is in de roman: "De trije Flearmuzen". De schrijver, zoon van het toenmalige hoofd der school Gietema, vertelde een ware gebeurtenis, die zich rond 1900 aldaar afspeelde. Dit was het drama van de drie gezusters, wier gierige vader weigerde hen te laten trouwen, op grond van het feit dat het geld "thuis moest blijven: bij elkaar in de boerderij". Fietsen leerden de meisjes in de stal. De onvermijdelijke knecht ontpopte zich als de onvermijdelijke verleider. In het huis naast de school zijn ten slotte twee van de drie "vleermuizen" gestorven. Men zag ze tot op het laatst van hun leven mensenschuw, nog zelden als schimmen achter het huis. En zij waren de enige vrouwen niet die slachtoffer werden van de behoudzucht hunner vaders. Neem de twee vrouwen op leeftijd die worden nagewezen als "de zilveren wijfkes". Ze zijn bij de bovenmeester komen vragen of hij de kinderen verbieden wou briefjes in hun bus te stoppen".

"Fret mar stiennen"

De rijke boeren kwamen er slecht af in de verhalen van de schrijver.

"Van twee kanten was van geslacht op geslacht een houding overgeleverd. Tegenover de boeren, de "vette", stonden vanouds de underdogs. Zij herinnerden zich, met de rijkdom, de

hardheid, de gierigheid, hun eigen lage lonen en de woorden toegevoegd aan ventende heidebewoners: "Fret mar stiennen". ("Vreet maar keien".)

Dit was in het voorjaar van 2000 aan De Koaten te zien. (foto D.R. Wildeboer)

Ontspanning

Over de ontspanningsmogelijkheden van de inwoners is Michel van der Plas tamelijk uitgebreid in zijn verhalen. Ook op dit punt moet meester Van der Meer zijn informant zijn geweest.

"Wat er aan ontspanning in Kootstertille te beleven valt - de hemel weet dat dit niet veel is - gaat uit van, of wordt tenminste gesteund door boeren. Voor hen is café de Kootstermolen althans af en toe het verzamelpunt voor een gezellige avond. Op de ouderavonden van de openbare school komen alleen de Kootsters', op avonden van Volks-onderrwijs ook alleen de boeren. Dwars door het dorp loopt de scheiding. De oude van de agrariërs en niet-agrariërs; de oude ook van vrijzinnigheid en orthodoxie. Kootstertille het merkwaardige dorp waar tot voor kort de agent van politie niet per telefoon bereikbaar was, waar geen dokter woont, geen notaris en geen deurwaarder. Er is één klein café, er is geen sportterrein; de school heeft geen gymnastieklokaal ("gymnastiek doen we op het schoolplein"). Er is geen gelegenheid om te dansen, tenzij in het weinig aantrekkelijke "Gebouw" bij de kerk. Wat is er dan wel? Voor de ouderen: een gezelligheidsclubje van de Vereniging van Huisvrouwen, waar geen kerkelijk gezinde vrouwen komen ("Het deugt niet") en een afdeling van de Ned. Christenvrouwenbond, waar "de neutralen" natuurlijk niet verschijnen. Enorm succes had de enkele instuifavond, door meester Van der Meer in het "Gebouw" georganiseerd, waar tenminste gedanst kon worden. Daar komen de gereformeerden niet, die mogen niet dansen. Al kunnen ze het allemaal. Menigeen vraagt zich af of misschien op deze wijze de enige populaire vrijetijdsbesteding doorbroken kan worden: de "veiling". De "veiling" is het gedoe op en om de brug tijdens het weekeinde. Op de zaterdag- en zondagavonden is - als in zoveel andere dorpen - de brug van de jeugd, de brug en de dijk. En wie niet op de "veiling" is en het na de verscherpte controle van de laatste jaren nog durft, denkt of zit aan de clandestiene zenders".

Een paar steekjes

"Voor meester Van der Meer is het

probleem van Kootstertille, waar gezelligheid een zeldzaamheid is, het probleem van de vrijetijdsbesteding. Van de "veiling" op de brug, van de geheime zenders, van de messenvlugheid ook. Twee steekpartijen op één avond vormen weliswaar een uitzondering. Men zet niet meer algemeen als vroeger het mes op tafel in het café, wanneer men een tegenpartij wil uitdagen. Maar de mensen dragen het mes nog, al is het maar om ermee te pronken en het dan toch voor eventuele gevallen bij de hand te hebben. "Dan sta je op een liefdadigheidsavond een verkoping te leiden", vertelt meester Van der Meer, "en opeens zie je de achterste rijen in de zaal deinen en dan blijkt dat er een paar steekjes zijn uitgedeeld. De meeste stekerijen blijven nog verborgen, omdat de politie er niet bij komt".

Ontwikkelingen na 1960

Nadat Michel van der Plas zijn verhaal deed over de situatie in het dorp veranderde deze in een duizelingwekkend tempo. Door de industrialisatie ging het inwonertal met sprongen omhoog en wel van 1257 in 1960 tot 2537 in 1980, waarna het stabiliseerde. In de loop der jaren kwam er in Kootstertille een gymnastieklokaal, sportvelden en een dorps huis. Naast de openbare school zijn er nu twee bijzondere scholen, een Chr.Nat. school en een Vrijgemaakte streekschool. De Gereformeerden kregen in 1973 een eigen kerkgebouw in het dorp. Er werden vele nieuwe verenigingen opgericht en sinds 1978 verschijnt er de dorpskrant "De Nijsmoune". Het zou te ver gaan om alle veranderingen in dit artikel op te noemen.

Geraadpleegde bronnen/literatuur:

- Behalve het reeds genoemde:
- * G. Bakker en C. Glashouwer "In en om de kerk van Kootstertille", Kootstertille 1983
- * gemeentearchief van Achtkarspelen

Dit was een publicatie namens de Stichting Oud-Achtkarspelen

Rectificatie

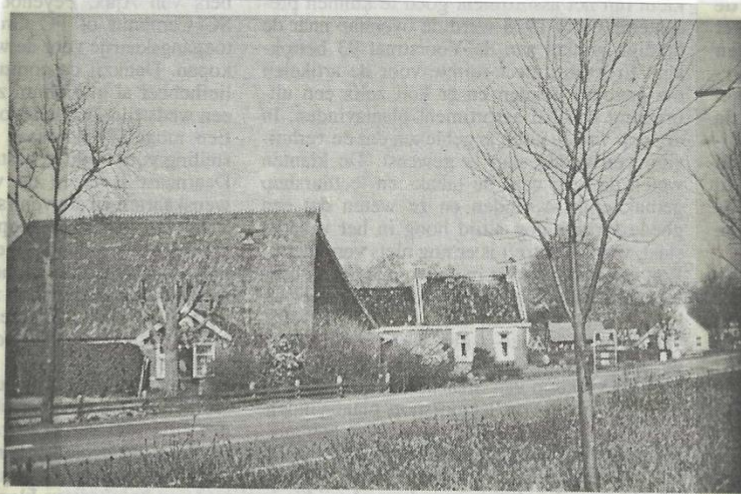
In het nummer van 5 juli jl. over de geschiedenis van Kootstertille was een foto opgenomen met als onderschrift: "Aan de Mounestrijtte staat nog het gebouw van de voormalige zuivelfabriek 'De Hoop', gebouwd in 1890". Dit is niet juist. Het betreft hier een woning waar vroeger achtereenvolgens de families Kamminga en Klijnstra woonden. Dit huis zou rond 1811 zijn gebouwd, dus bijna twee eeuwen oud. Van de voormalige zuivelfabriek aan de Mounestrijtte is niets meer te zien, maar stond wel in de buurt. Familieleden van de vroegere bewoners maakten mij hierop attent. Reacties op deze artikelen zijn van harte welkom.

Verdronken op het Bergumermeer

In het eerste deel over de geschiedenis van Kootstertille werd een verslag overgenomen, dat door ds. A. Sieders in 1977 was geschreven in een plaatselijk kerkblad over het verdrinkingsgeval van Sytske van der Ploeg in 1890. In het boek "In en om de kerk van Kootstertille", auteurs G. Bakker en C. Glashouwer (en dus niet alleen C. Glashouwer) komt dit verhaal ook voor. Volgens een familielid werd de trieste gebeurtenis niet juist weergegeven. Zo zou het niet kloppen dat Sytske zeer tegen haar zin moest gaan schaatsenrijden en dat haar moeder sterk had aangedrongen dat zij mee zou gaan. Het tegenovergestelde zou het geval zijn geweest. Het meisje had zich op de schaatstocht verheugd en was heel blij geweest om als 16-jarige mee te mogen. Naar de mening van het familielid, die goed met de toedracht van het voorval op de hoogte is, wordt nu ten onrechte een negatief beeld gegeven van de moeder van Sytske door te stellen dat zij als het ware haar dochter had gedwongen om met de tocht mee te doen. Op het verslag van dit ongeluk zijn meerdere reacties binnengekomen, maar dan in de trant van: "dit wie ien fan de ferhalen fan ús beppe".

Opname van de Tillebuorren rond 1914 met op de achtergrond de toren van de N.H. kerk.

Gezicht op de Rykswei onder Kootstertille. Rechts op de foto begint het dorpsgebied van Twijzel. (foto D.R. Wildeboer)